

Zostane Lamač svedkom minulosti?

Vznik a vývoj v minulosti územne samostatnej obce Lamač dokumentuje postupné začleňovanie sa ľudskej spoločnosti do charakteru krajiny. Od založenia tejto usadlosti môžeme chronologicky sledovať zvyšujúci sa antropický tlak, postupujúci od relatívnej podriadenosti človeka voči prírode, cez ich spoluprácu v medziach rovnováhy až po súčasnú situáciu, ktorej výsledkom je miestami veľmi silne narušená stabilita krajiny.

Z monografie prof. Alexandra Húščavu Dejiny Lamača (1948) sa dozvedáme, že počiatky obce sa datujú okolo r. 1506, kedy tu chorvátsky lámač kameňa Ján Skerlič postavil prvé obydlia. V tridsiatych rokoch 16. storočia po bitke pri Moháči (1526) Chorváti utekajúci pred Turkami postavili ďalšie domy a tak časom vytvorili dedinu, nazvanú podľa zakladateľa Lamač.

Intenzitu využívania krajiny determinovali okrem prírodných pomerov i historicko-politické udalosti. Prví obyvatelia osídlili toto územie, vtedy ešte úplne pokryté lesom, začiatkom 16. storočia. Preto začali s kľčovaním, ktoré pokračovalo najmä v 2. pol. 16. stor. Hlavným zdrojom obživy tu bolo roľníctvo. Obrábané polia sa nachádzali na západ a juhozápad od dediny (obr. 2). Zahŕňali časti chotára známe pod historickými názvami: Staré záhrady, Dzilký, Popúv húšč, Dolné pole (Leskáre, Jamy, Hrubé lúky, Rakytu, Tri rady, Grunty). Ustálený stav pretrval do začiatku 18. storočia, kedy sa začali lamačské oráčiny rozširovať do južnej a juhovýchodnej časti chotára - do oblastí Segnarov, Polanky, Kutity, Luštity, Hate a Pod Brehy. Od r. 1768 až do r. 1948 sa podstatne nezmenil ani chotár obce, ani výmera jej oráčin a lúk.

Od najstarších čias sa Lamačania zaoberali aj "furmančením", ktoré dosiahlo vrchol v 17. stor., kedy vlastnili 167 ks ťažného dobytku. Pre nedostatok pasienkov však nemalo perspektívu ďalšieho rozvoja.

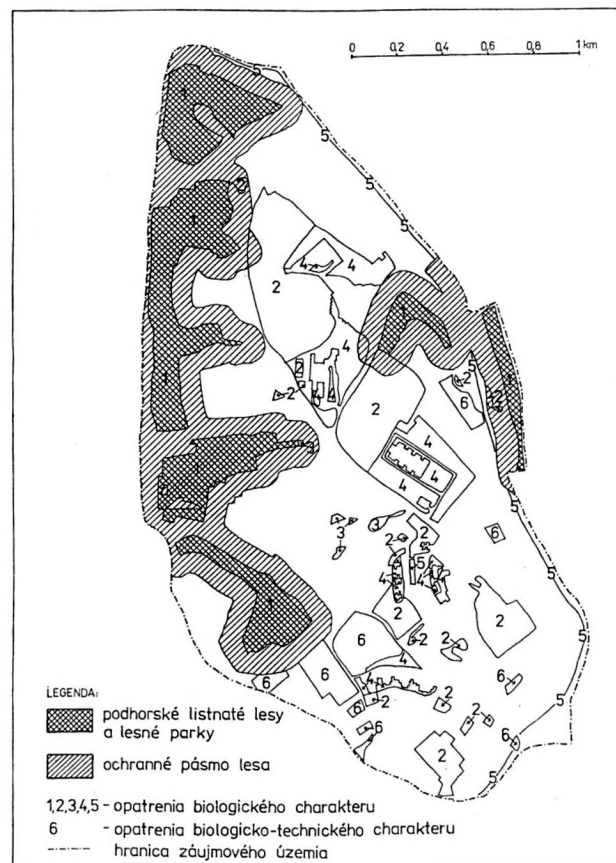
Do krajinej štruktúry výrazne zasiahol vinohradnícky spôsob hospodárenia, siahajúci do polovice 16. stor. Chorvátski osadníci čoskoro po vzniku dediny založili vinohrady, ktoré sa postupne stali ich hlavným zdrojom obživy. Dá sa to vysvetliť tým, že Lamač leží v kraji, kde vinárske tradície siahajú až do 13. storočia (Blummenau) a medzi popredné povinnosti chorvátskych kolonistov patrilo zakladanie vinohradov, z ktorých plynuli mestu dane. Lamačania z toho mali i výhody - právo na čapovanie vína z oblastnej úrody a spoločný predaj. Najčastejšie doklady o pestovaní vinnej révy v Lamači sa datujú do r. 1560, kedy sa tu nachádzali 4 staré (z r. 1550) a 45 nových vinohradov. Rozvoj vinohradníctva zaznamenal vrchol v r. 1624, keď na Špicberegoch (Šprdlatá hora) bolo 35 vinohradov, na Zelenej hore 16, na Zlatej hore 47, na Vysokej hore 36 a na Nevolnej hore 15 vinohradov (polohu nevieme určiť). Tento rozkvet a s

ním súvisiaci vzrast obyvateľstva (200 ľudí) ukončili tragické udalosti, vpád Turkov, mor, niekoľko rokov trvajúca neúroda hrozna, silné privalové dažde a premnožená divá zver. Z úpadku vinohradov sa obec spamätala prakticky až v 19. storočí, ale jej podstatnejší vzrast nastal až po I. a II. svetovej vojne.

Celkový rozvoj obce v 18. a 19. storočí charakterizujú historické udalosti s prevažne negatívnym dopadom na obyvateľstvo a hospodársky rozvoj. Medzi najvýznamnejšie patrili: Rákócziho povstanie (1712), mor (1714), Lamačský urbár (1768), napoleonská vojna (zač. 19. stor.), cholera (1831, 1836), zrušenie poddanstva (1848-1849), rúsko-pruská vojna (1866).

Prvým výraznejším umelým zásahom do krajinej štruktúry Lamača bola stavba železnice r. 1846. V 20. storočí sa ďalej zvýšil antropogénny tlak na prostredie najmä stavebnou činnosťou, ktorú podporila najmä bytová kríza v Bratislave, vysoká

1. Súčasná krajinná štruktúra Lamača

pôrodnosť a blízkosť zdrojov stavebného materiálu (vápnenka a tehelná v Devínskej Novej Vsi). Vznikla nová obytná štvrť Segnare, zastavala sa oblasť pozdĺž železničnej stanice a hradskej. Od 21. 12. 1945 bol Lamač zlúčený s Bratislavou a 1. 9. 1948 bol s ňou spojený mestskou hromadnou dopravou. Začína sa tým obdobie zmien, ktoré nie vždy rešpektovali hranice ekologickej únosnosti územia.

Súčasná krajinná štruktúra odráža vývojový trend lokality Lamača z konca prvej polovice 20. storočia. Tvoria ju segmenty relatívne prirodzeného charakteru, t.j. pôvodná prírodná krajina, ale najmä poloprírodné až silne antropogénne premenené štruktúry (obr. 1).

Za relatívne prirodzený prírodný prvok Lamača možno považovať lesy v severovýchodnej časti územia, pripadajúce ako súčasť CHKO do Bratislavského lesného parku.

Poloprírodné prvky krajiny štruktúry sú zastúpené v areáloch záhrad a viníc, najmä na južne exponovaných miernych svahoch, v minulosti predstavujúcich vysokoprodukčný spôsob hospodárenia. Dnes sú súčasťou individuálnej bytovej výstavby (IBV) a záhradkárskych kolónií. Menšiu časť územia zaberá veľkoblková orná pôda v severozápadnom výbežku Lamača.

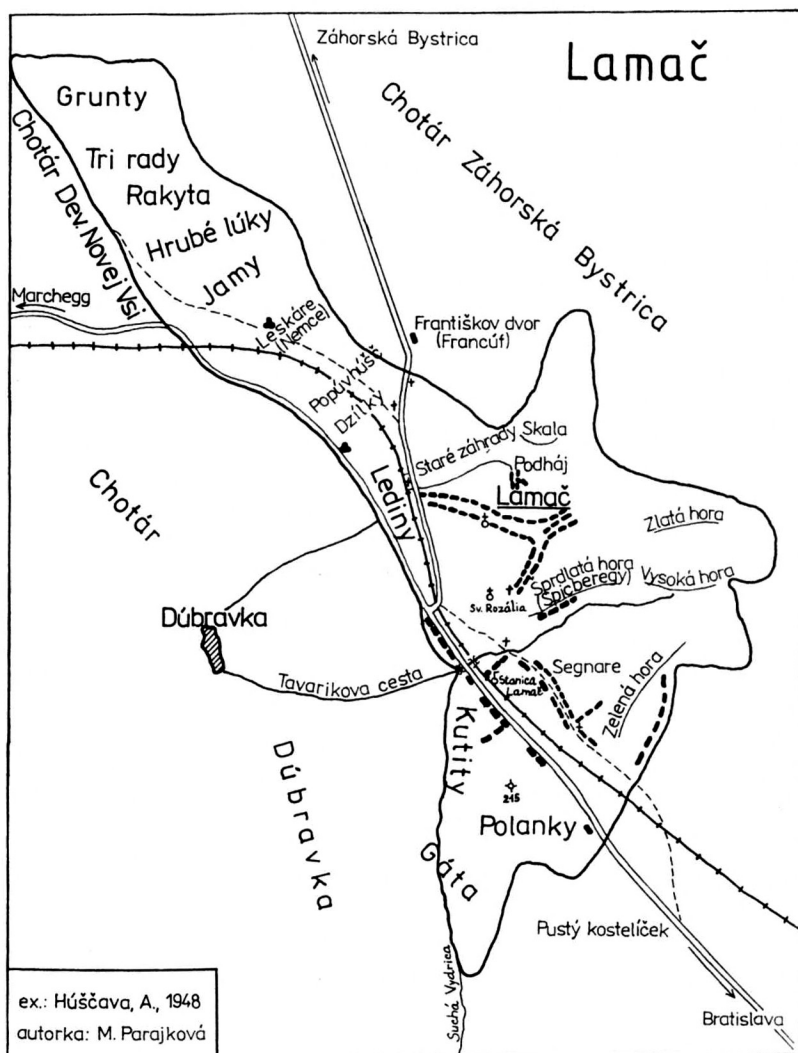
Významnou časťou krajiny štruktúry sú aj urbanizované územia, ktoré v súčasnosti so stavebnou činnosťou vytvárajú najsilnejší antropogénny tlak na prírodnú krajinu tejto oblasti. Urbanizované areály sú zastúpené prevažne plochami IBV v centrálnej časti Lamača, z ktorých istá skupina reprezentuje historické jadro obce. Hromadná bytová výstavba (HBV) sa na skladbe krajiny štruktúry zúčastňuje menšou mierou, i keď je jej nárast v pos-

ledných desaťročiach zrejmy. Územie s HBV lemujú dnes historickú časť zo severu a severovýchodu.

Krajinnú štruktúru, najmä v urbanizovaných častiach, vhodne dotvára verejná a vyhradená zeleň. Naopak, negatívnym javom je existencia neúžitkov, t.j. antropogénne premenených plôch, ktoré sa však nevyužívajú a nie sú kultivované. Týka sa to predovšetkým lokality Zečák v jadre Lamača, ale aj staveniska nemocnice na juhu tohto územia, ako aj ďalších menších plôch.

Z načrtnutej krajiny štruktúry vidieť, že územný celok Lamač vytvára pestrú mozaiku typov využitia krajiny, ktoré sa nespájajú izolovane, ale práve naopak, interagujú so svojim okolím. Interakcie, resp. vzájomné väzby prírodnej časti krajiny s antropogénnymi vplyvmi a zásahmi do daného územia sú buď vo vzájomnom súlade a vtedy majú pozitívny dopad na krajinu, alebo sú v antagonistickom vzťahu, čo spôsobuje kvali-

2. Historické časti chatára Lamač

Legenda k obr. č. 1

tatívny úpadok krajiny. Interpretácia vzájomného vzťahu človek - prírodná krajina umožňuje globálne vyjadrenie ekologickej stability určitého regiónu. Ekologickú stabilitu bližšie charakterizuje druhová diverzita vegetácie, zraniteľnosť prírodnej krajiny, funkčno-priestorová účinnosť vegetácie a iné faktory.

Z hľadiska ekologickej stability sa tu vyskytujú veľmi rôznorodé areály.

Ako regióny s vysokou ekologicou stabilitou vystupujú v krajinskej štruktúre Lamača lesy Bratislavského lesoparku a lúky až kriačiny ekotonovej zóny malokarpatského lesa na lokalite Plánky.

Strednú úroveň ekologickej stability majú záhrady a vinice v častiach Lamač-Podháj, Pustáky, Zlatá i Zelená hora, chatová osada na lokalite Plánky, ako aj plochy s verejnou a vyhradenou vegetáciou v rámci silne antropogenizovaného územia.

Nízkou ekologicou stabilitou sa vyznačujú oblasti s malým zastúpením relatívne pôvodných, prirodzených prvkov v krajine,

a to územia s IBV, HBV, infraštruktúrou a poľnohospodárskym pôdnym fondom.

Hlavnými ohniskami nesúlady ľudských aktivít s prirodzenými danosťami krajiny sú narušené až devastované plochy s extrémne nízkou ekologicou stabilitou. V štruktúre krajiny Lamača ich reprezentujú dopravné, skladové a najmä stavebné areály, ako napr. stavenisko nemocnice a lokalita Zečák (Zlatá a Zelená hora). Priestor areálu Zečák postihla v rámci plánovanej bytovej výstavby prvá etapa plánovaných prác, ktorá spôsobila deštrukciu reliéfu, silne porušila pôdny kryt (predtým dlhoročne kultivovaný záhradkármi), zdevastovala biotopy a navyiac, keďže ďalšia výstavba bola pozastavená, zničila aj kvalitu socioekonomických ukazovateľov.

Zastavenie výstavby však nerieši problém zdevastovaného regiónu, ponecháva ho iba v stave chátrania. Pretože rozsah a stupeň devastácie tejto lokality je katastrofálny, príroda sama nebude schopná samoregulačnými silami prinavrátiť sa do kvalitatívne dobrého stavu. Človek bude musieť odčiniť to, čo tu vykonal. I za cenu vysokých nákladov by mal vrátiť územiu pôvodný charakter, predstavovaný komplexom extenzívne využívaných záhrad a viníc, historicky patriacich do tohto regiónu. Nedoriešené majetkovo-právne vzťahy k pozemkom v lokalite Zečák brzdia možnosť riešenia tohto problému. Pôvodní majitelia, väčšinou ľudia so vzťahom k obci Lamač, mohli by za výdatnej pomoci mesta, resp. štátu veľmi pomôcť pri asanácii a revitalizácii tohto územia. Avšak úplne dotvoriť pôvodnú krajinnú štruktúru s jej prírodným bohatstvom sa však už nebude môcť. Najmä prinavrátiť druhovú diverzitu bioty tomuto územiu sa javí ako ťažko riešiteľný problém, ktorý si vyžaduje jednak obnoviť tradičný spôsob využitia krajiny a jednak niekoľko desiatok rokov času. Ani splnenie týchto podmienok nie je však zárukou, že územie Zečáka dostane pôvodný, ekologicky veľmi cenný ráz. Napriek tomu by asanácia a revitalizácia tejto zdevastovanej oblasti mala smerovať čo najviac k nedávnej, historicky podmienenej fyziognómii, t.j. k mozaike extenzívne využívaných záhrad a vinohradov. Iné alternatívne riešenia by zabezpečili nižší stupeň ekologickej stability krajiny.

Kultúrno-historická tradícia odrážajúca sa v krajinskej štruktúre prináša so sebou stáročné skúsenosti, ktoré nemožno bez povšimnutia odložiť. Dnešný človek by mal vedieť toto bohatstvo nájsť a pretransformovať do podoby využiteľnej v súčasnosti. Je nevyhnutné uvedomiť si, že existujú isté základné prírodné zákonitosti, ktoré musíme rešpektovať a ich rámec nesmie prekročiť ani rozvinutá technika novoveku.

Literatúra

- Húščava, A., 1948: Dejiny Lamača. Kultúrny a informačný odbor ÚNV v Bratislave. 181 pp + obrazové príl.
 Kozová, M. et al., 1991: Ekologické hodnotenie hl. mesta SR Bratislava a návrh ÚSES. Ekologická štúdia. ÚKE SAV Bratislava, 175 pp + mapové príl.
 Vagačová, M., Dobrovodská M., Račko, J., 1992: Ekologické hodnotenie mestskej časti Lamač. Rámcová ekologická štúdia. ÚKE SAV Bratislava. 22 pp + mapové príl.